
**ZESZYTY NAUKOWE WYŻSZEJ SZKOŁY PEDAGOGICZNEJ
W BYDGOSZCZY**

Studia Pedagogiczne z. 20

WIESŁAWA WOŁOSZYN

WSP w Bydgoszczy

**TEORETYCZNY MODEL POWINNOŚCI NAUCZYCIELA
AKADEMICKIEGO**

Znajomość powinności i ich dopełnianie w dużej mierze decyduje o twórczym charakterze pracy nauczyciela, eliminuje utarte schematy w pracy dydaktyczno-wychowawczej, której celem powinno być ciągłe przeobrażanie sfery intelektualnej i osobowościowej studenta.

Praca nauczyciela ma dwa aspekty: merytoryczny i moralno-etyczny. Podjęcie konstrukcji modelu powinności nauczycieli akademickich łączy się z analizowaniem moralno-etycznej strony zawodu z problemami analizowanymi w ramach etyki zawodowej, a związanymi z jego wykonywaniem. Charakter pracy nauczyciela, społeczna doniosłość świadczonych przez nauczyciela usług oraz swoiste zachowania reprezentantów tego zawodu i specyficzna publiczna ocena ich zachowań rodzi potrzebę regulacji moralnej.¹ Uogólniając, punktem wyjścia staje się stwierdzenie, że obowiązków zawodowych i związanych z nimi powinności moralnych nie można oddzielać. W niektórych przypadkach pokrywają się one ze sobą, w zasadzie jednak obowiązki zawodowe dotyczą technicznej strony czynności zawodowych, podczas gdy reguły moralne dotyczą wewnętrznych kwalifikacji człowieka, określają jego postępowanie zawodowe z punktu widzenia dobra i zła

moralnego. Niezwykle ważne dla człowieka i społeczeństwa jest to - w jakim stopniu obowiązuje prawo moralne. Jedynie prawa przyrody działają na zasadzie przyczynowo-skutkowej, prawom moralnym trzeba się podporządkować z własnej woli. Z tego punktu widzenia nie może być sprawą obojętną czy nauczyciel bierze dobrowolnie odpowiedzialność za własne postępowanie czy jest ona "egzekwowana" i sprowadzana do formalnego wypełniania obowiązków. Jedynie w pierwszym przypadku nauczyciel wychodzi z inicjatywą, poza zakres obowiązków. Często zapomina się, że proces dydaktyczno-wychowawczy odbywa się właśnie na płaszczyźnie moralnej, w warunkach swobodnego decydowania o własnych działaniach i podejmowanych zadaniach.

W stosunku wychowawczym nauczyciel reprezentuje powinność, stronę idealną, perspektywną - student stronę realną, istniejącą. Tak więc prawie wszystko co nauczyciel robi ma charakter moralnego zobowiązania. Bez głębokiego przekonania, że służy "ważnej sprawie" - nigdy nie będzie dobrym nauczycielem, a jedynie takim, którego trzeba kontrolować i przypominać o jego powinnościach. To nauczyciel powinien być wzorem postępowania - co ma znaczące konsekwencje społeczne. Ta swoistość pracy nauczycielskiej predystynuje ten zawód do dysponowania własną etyką, własnym kodeksem, bowiem pogłębiona świadomość powinności moralnych może jedynie sprzyjać lepszemu wypełnianiu obowiązków zawodowych. Zakres powinności nauczyciela nigdy nie będzie zamkniętą listą - jednak musi być podporządkowany normie naczelnej: odpowiedzialności nauczyciela za te decyzje i zachowania, które mają miejsce w jego codziennej pracy pedagogicznej, dotyczącej głównie relacji nauczyciel-student. Tu realizuje zasadę humanizmu wychowawczego i zgodnie z nią, podstawową powinnością nauczyciela jest dobro wychowanka, właściwe ukształtowanie jego osobowości, przygotowanie go do życia i społecznego działania.²

Wzór osobowy nauczyciela wpływa na te dziedziny działalności pedagogicznej, które objęte są moralnym ocenianiem. Zakres oddziaływań nauczyciela - to ukształtowanie spójnej osobowości zaangażowanej w sferę działania jak i poznania, pozwalającej na właściwą adaptację do rzeczywistych warunków życia, silnej pod względem motywacji.

Nauczyciel musi zagwarantować jak najlepsze warunki dla wszechstronnego rozwoju osobowości studentów przez działania, które wyrównują wszelkie braki w ich wychowaniu. Innym pozostaje fakt, że stopień "wychowalności" w wieku "studenckim" pozostaje wciąż jeszcze sprawą otwartą. Ma on charakter normatywny - lecz wymaga ciągłego szukania nowych dróg i metod. Te zaś pozostają w ścisłym związku z celami dydaktyczno-wychowawczymi, realizowanymi przez

uczelnie akademickie i ich nauczycieli. Wcześniejsza analiza zagadnień dotyczących powinności nauczycieli upoważnia do określenia ich kategoriami moralnymi i nadania im charakteru normatywnego. Jednak pełne ich znaczenie można określić w kontekście kogoś, kogo dotyczą, na kogo są ukierunkowane. Ukierunkowane są na studenta-kształtowanego młodego człowieka ze swoim pełnym prawem do samorealizacji i wszechstronnego rozwoju. Uświadomienie sobie przez nauczycieli tego prawa i realizowanie go drogą stwarzania możliwie optymalnych warunków jest realizacją uznanych celów społecznych i dydaktyczno-wychowawczych, jakie w swoich założeniach powinna realizować wyższa uczelnia. W rozważaniach nad nauczaniem i wychowaniem wiele uwagi poświęca się problematyce celów, a szczególnie celów wychowania. Celem na ogół określa się stan końcowy, ku któremu skierowane jest motywowane zachowanie. W naukowym języku pedagogiki funkcjonuje też bardzo zbieżne pojęcie z wymienionym - pojęcie świadomego celu wychowawczego, którym jest cel zwerbalizowany, wyznaczający określony kierunek działania. Cele wychowawcze mają rolę modyfikującą osobowość i tę cechę wysuwa się jako naczelną.³

Cel służy określeniom jaki powinien być, jaki ma być i jakim chcemy, żeby był wychowanek. Stanowisko pedagogów, którzy celom wychowania przypisują postać sądów normatywnych, wartościujących utwierdza w przekonaniu, że istnieje związek między celami wychowania, powinnościami, obowiązkami nauczycieli oraz ich rolą jaką odgrywają w kształtowaniu się gotowości zawodowej studentów. Wyróżnia się cele w postaci "powinno być tak, że P", przy czym "P" jest tutaj opisem stanu rzeczy lub jakiejś działalności wychowawczej.⁴

W pierwszym członie zawarta jest powinność i element wartościujący, w drugim opis danego stanu rzeczy, zjawiska procesu lub czynności. Kolejnym przekonującym argumentem na istnienie tego związku jest ścisły kontakt pedagogiki z filozofią. Filozoficzna refleksja pedagogiczna powinna określać koncepcję człowieka, jego stosunek ze światem materialnym i funkcjonowanie w życiu społecznym - twierdzi G. Mialaret.⁵

Cele wychowawcze nakładają na nauczycieli obowiązek ich realizacji ze względu na wartość, którą reprezentuje dla tego, kto je ustanawia. Cele pracy wychowawczej szkół wyższych zakładają wychowanie spójnej osobowości o zintegrowanych cechach, osobowości zaangażowanej, twórczej, pozwalającej na właściwą adaptację do zastanych warunków i zdolnej owe warunki przekształcić.⁶ Tak sprecyzowane determinują określone działania nauczycieli, które powinny wpływać na całość struktury psychofizycznej studenta, na jego intelekt, zdolności, repertuar zachowań, nawyki zainteresowania oraz umiejętności. Można wniosko-

wać, że równorzędne traktowanie zadań dydaktycznych i wychowawczych jednoznacznie wytycza zakres pracy nauczyciela akademickiego oraz określa jego przydatność do pracy w szkole wyższej. Realizacja wytyczonych celów jest obowiązkiem stopniującym powinności łączenia funkcji dydaktyka i wychowawcy młodzieży studenckiej. Każdy zwerbalizowany cel przez cały czas wywiera swój wpływ na nauczyciela. Jest on tym, co czynność zaczyna i ją kończy. Harmonijnie zintegrowane cele wychowania dają opis dojrzałej, rozwiniętej osobowości człowieka, tworząc "ideał wychowania". Istnienie ideału wszelkie rozważania czynią wątpliwym, a szczególnie wątpliwości te potwierdza etyka wychowawcza uwzględniając, że pod wpływem intelektualizmu moralnego, wielu moralistów przesunęło punkt ciężkości z pracy wychowawcy na ogólne, oderwane czynniki formalne. "Stąd w etyce nowożytnej tyle gadania o ideałach z konieczności nieosiągalnych, bo oderwane wzory to mają do siebie, że zawsze zostają poza realizacją"...

Jednak teleologia wychowania obok ideału wychowania, formułuje pojęcie "wzoru osobowego"⁸, traktując go jako środek wychowawczy przeznaczony dla wychowania, który jest czymś wzorem, z określonej zbiorowości społecznej.

W kontekście tych rozważań można przyjąć założenie, że zbiorowość do naśladowania, z której student może czerpać wzory stanowią nauczyciele akademicy. Swoją pracą, postawą naukową i osobowością oddziałują wychowawczo na młodzież akademicką dostarczając jej wzorów pracy i postępowania. W takim ujęciu "wzór" nie jest już ideałem oderwanym od rzeczywistości. Tak więc cele i ich realizowanie powinno być głównym elementem motywacyjnym do właściwej pracy nauczyciela, do "bycia wzorem", a środki które prowadzą do ich realizacji tworzą łańcuch celów pośrednich.

Jedynie człowiek jako istota myśląca posiada zdolność do refleksji nad własnymi czynami i jedynie on ma w swoim działaniu świadomą celowość. Sam może stawiać sobie cele dla swych działań, wybierać środki do nich prowadzące, zmieniać jedne i na ich miejsce stawiać inne. Ta zdolność do refleksji nad własnymi czynami i wypływająca z niej świadomości ich wewnętrznej celowości jest najwybitniejszą cechą charakteryzującą działalność, a na niej opiera się odpowiedzialność jaką ponoszą za swoje postępowanie moralne.⁹ W życiu moralnym działanie celowe będzie i powinno mieć pierwszeństwo przed działaniem formalnym.

Etyka jeżeli ma wpływać na kształt życia, na postępowanie człowieka musi być etyką formułującą konkretne cele, do których ideały mogą prowadzić, określając ogólne normy postępowania. "Nie należy zasłaniać celów ideałami - pisał J. Woroniecki - w dziedzinie myśli ideały są pierwsze - ale w dziedzinie działania - cele."¹⁰

Tak więc postępowanie nauczycieli akademickich nie powinno składać się z pojedynczych, oderwanych od siebie elementów, lecz powinno być ciągiem działań, których cele każdego poszczególnego działania będą ogniwem łączącym z następnym działaniem. Cele cząstkowe będą środkami do osiągnięcia innych ważniejszych celów. W przypadku pracy zawodowej nauczyciela, w której celem naczelnym jest realizacja szeroko zakrojonych planów wychowawczych, ukazuje się cały szereg celów, które są sobie przyporządkowane oraz podporządkowane przyjmując charakter środków.

Słuszny jest ten cel, który jest osiągalny, a spośród osiągalnych to - co najlepsze. Tę regułę potwierdzał już w swoich rozważaniach etycznych F. Brentano twierdząc, że: "dokonując wyboru nie decyduj się nigdy na dobro mniejsze od innych dóbr osiągalnych".¹¹ Obowiązuje ona bez wyjątku we wszystkich koncepcjach etycznych. Powinności nauczycieli akademickich są również konkretnymi czynnikami celowymi, których przedmiotem jest "chęć". Jeżeli więc nauczyciele żadnych celów sobie nie postawią, jeżeli nie zechcą ich osiągać kierując się w swojej pracy praktycznymi sądami rozumu uwydatniającymi wpływy woli, zamykają sobie możliwość realizacji celów naczelnych. "Niepodobne bowiem jest osiągnięcie jakiegokolwiek celu, nie mając władzy przekroczenia."¹² Wszelkie jednak poszukiwania i dociekania mają sens tylko wówczas, gdy uprzednio jasno zostaje określony wzór. Dotyczy to wcześniej tworzonych wzorów osobowych nauczyciela, jak również proponowanego modelu powinności określających pracę nauczyciela akademickiego kształcącego i wychowującego młodzież akademicką. Powinien on mieć charakter normatywny, a od jego treści i umiejętności przemienienia go w model rzeczywisty, w znacznej mierze zależy intelektualny, moralny poziom funkcjonowania uczelni i realizacja jednej z równie ważnych funkcji, jaką jest funkcja kulturotwórcza. To o niej decyduje przede wszystkim nauczyciel, jego twórcza zaangażowana postawa, dopełniane obowiązki i powinności. Dotychczas nauczyciela, jego ideał rozpatrywano jako względnie jednolity zespół cech obejmujących całą kadrę pedagogiczną. Chociaż pożyteczny, nie spełniał jednak swojej funkcji instrumentalnej i nie jest wyrazem potrzeb i wymagań, które powstają na tle określonych zmian naukowo-technicznych, społeczno-politycznych i kulturowych. Całościowy ideał nauczyciela powinien obejmować przygotowanie nauczyciela do zawodu, do współdziałania z ludźmi, do ciągłego rozwijania jego potrzeb, światopoglądu, systemu wartości, motywacji itd., ponieważ dziś nauczyciel nie występuje "ogółem" - najczęściej jest specjalistą, który wymaga uwzględnienia różnicowań pod względem cech psychofizycznych intelektualnych, poziomu wykształcenia i rodzaju wykonywanej pracy pedagogicznej.¹³ Modelować rzeczywi-

stego nauczyciela, to znaczy budować wzorzec zgodny maksymalnie z przyjętymi wcześniej ideami o roli i zadaniach zawodowych tej kategorii pracowników oświatowych.¹⁴

Proponowany model powinności nauczyciela akademickiego stanowi próbę określenia aspektu moralnego jego pracy zawodowej. Nazwa "model" stosowana jest najczęściej dla oznaczenia pewnego wzoru czy też przedmiotu dla naśladowania, jak również dla oznaczenia układu cech właściwości przedmiotu, osoby lub zjawiska - najbardziej pożądaných.¹⁵ Może on stanowić tak obraz rzeczywistości doświadczalnie stwierdzonej, bądź być obrazem rzeczywistości pożądanej, postulowanej i ujawnionej za pomocą badania opinii. Ta dwoistość modeli odpowiada teoretycznym i praktycznym potrzebom pedagogiki - mianowicie pojęciom wzoru i wzorca, z których pierwszy jest modelem rzeczywistości doświadczalnie stwierdzonej, drugi modelem rzeczywistości postulowanej.¹⁶ Proponowany model uwzględnia funkcjonujące powinności w rzeczywistości istniejącej aktualnie, nie mniej jego weryfikacja empiryczna nie wyklucza możliwości wzbogacenia go o powinności pożądane nie objęte strukturą proponowanego modelu. Ma on charakter wzoru, który jest konstrukcją teoretyczną odtwarzającą powinności funkcjonujące rzeczywistości i odtwarzające zachowania nauczycieli uczelni zawodowych. Jako przyjęty model spełnia cztery podstawowe warunki:

- 1) Jest zespołem powinności, które może spełniać każdy nauczyciel akademicki, bez względu na zajmowaną pozycję i rodzaj wykonywanej pracy pedagogicznej.
- 2) Respektowanie określonych w nim powinności umożliwia właściwe funkcjonowanie nauczyciela i określa jego przydatność zawodową oraz umożliwia spełnienie przez uczelnie akademickie ich podstawowych funkcji jaką jest wykształcenie i wychowanie kadr dla innych instytucji społecznych.
- 3) Struktura i hierarchia powinności objętych modelem jest odbiciem norm zgodnych z etosem zawodowym nauczycieli tworzących określone środowisko społeczne.
- 4) Określone powinności dotyczą również sposobu myślenia i postępowania nauczyciela jako człowieka i obywatela.

Proponowany model nie uwzględnia tradycji nauki polskiej oraz indywidualnych potrzeb i zadań uczelni akademickich. Swoim zasięgiem obejmuje jedynie sferę moralnej świadomości nauczycieli i wymagania odnośnie postępowania przedstawicieli zawodu, oceniane według kryteriów moralności zawodowej. Na czoło zawodowych wymagań moralnych, wysunięto te powinności, które mają znaczenie bezpośrednie dla wykonywania zawodu.

Modelem objęto również grupę powinności mających znaczenie poza dziedzi-

na funkcji czysto zawodowych. One należą do kategorii ogólnej i wynikają z moralności ogólnospołecznej, z założeń naczelných określonego systemu etycznego, którego podstawową zasadę wyraża idea humanizmu.

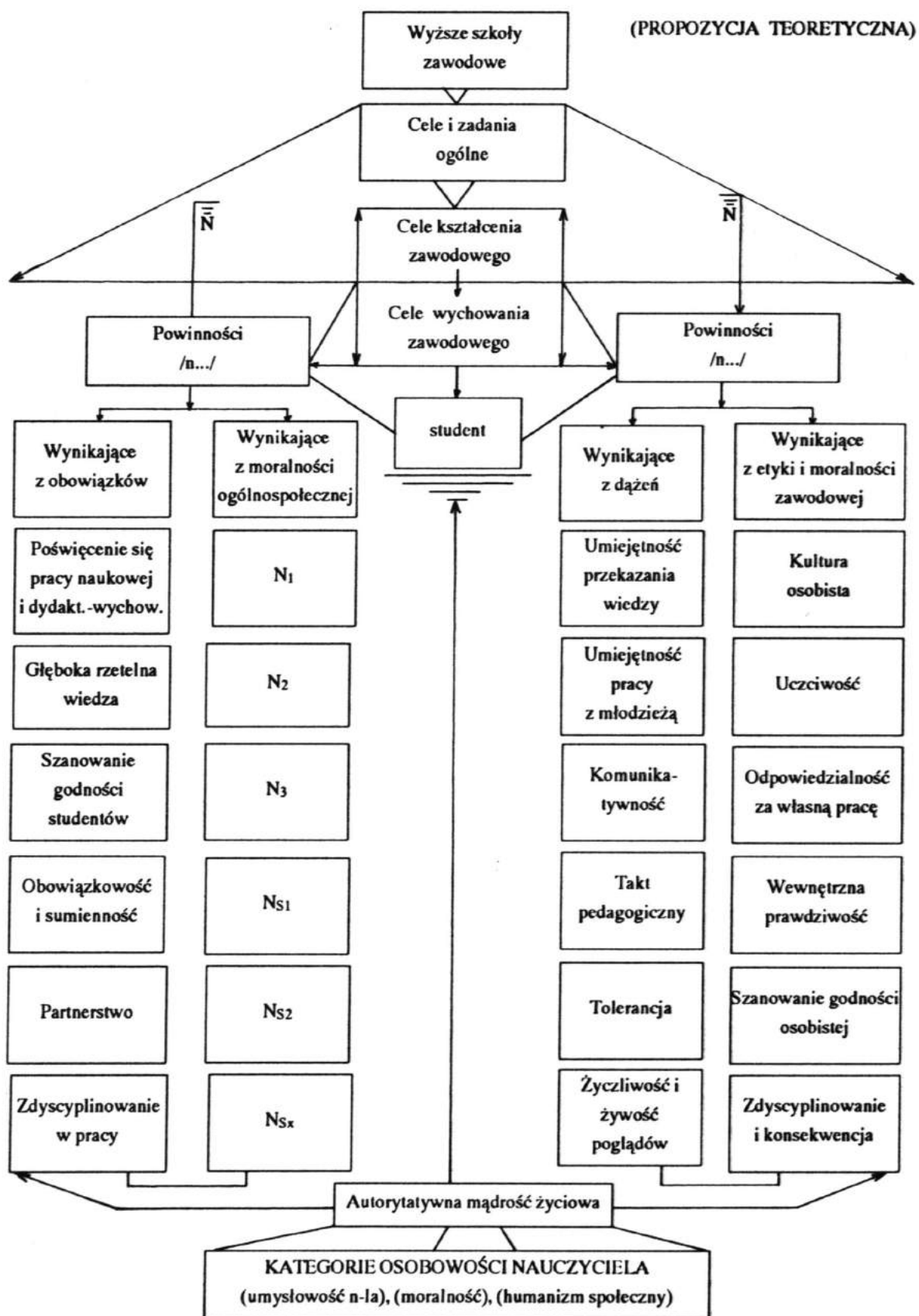
Wielu ludzi w toku własnej działalności zawodowej, w codziennych kontaktach z innymi zdobywa pewne doświadczenia osobiste i wiedzę o zachowaniu człowieka i jego osobowości. Wiedza ta pełni ważną rolę społeczną. Dzięki niej można nieraz przewidywać i wyjaśniać zachowanie ludzi, w niektórych przypadkach ułatwia ona kształtowanie postaw czy potrzeb.

Skonstruowany teoretycznie model powinności nauczycieli akademickich powstał w oparciu o taką wiedzę. Należy więc wziąć pod uwagę fakt, że skonstruowany na podstawie osobistych doświadczeń i "obiegowej mądrości" może być niepełny lub wręcz opierać się na błędnych czy nie uzasadnionych do końca twierdzeniach.

Opierając się na wiedzy psychologicznej dotyczącej koncepcji poznawczej człowieka, zakłada się, iż podstawową metodą powodowania zmian zachowania i doświadczeń jednostki jest wychowanie, czyli "systematyczne i celowe kształcenie człowieka na podstawie osiągnięć współczesnej pedagogiki."¹⁷

Z pewnością wiedza uzyskana drogą badania naukowego założonego modelu pozwoli na przewidywanie bądź wyjaśnienie zachowań nauczycieli, a tym samym pośrednio poszerzy zakres oddziaływań i osiągnięć współczesnej pedagogiki. Uzyskaną wiedzę będzie można również wykorzystać w praktycznej działalności edukacyjnej szkoły wyższej.

MODEL POWINNOŚCI NAUCZYCIELI AKADEMICKICH

PRZYPISY

- ¹ Por.: M. Nijakowski: Etyczne problemy adaptacji społeczno-zawodowej nauczycieli. Opole 1977 s. 17
- ² Por.: M. Nijakowski: Etyczne problemy adaptacji społeczno-zawodowej nauczycieli, op.cit., s. 26-28
- ³ Por.: K. Sońnicki: Istota i cele wychowania. Warszawa 1966. Zagadnienia celów edukacyjnych pod red. J. Rutkowiak, Gdańsk 1987
- ⁴ Por.: H. Muszyński: Wstęp do metodologii pedagogiki. Warszawa 1970 s. 125
- ⁵ Por.: G. Mialaret: Wstęp do metodologii pedagogiki. Warszawa 1968 s. 15
- ⁶ Por. J. Zarzycka-Skrzypek: Niektóre instytucje wychowawcze na tle zakładanego modelu pracy wychowawczej szkół wyższych. Warszawa Łódź 1979 s. 9-21
- ⁷ J. Woroniecki: Katolicka etyka wychowawcza. Lublin 1986 s. 65
- ⁸ Por. H. Muszyński: Zarys teorii wychowania. Warszawa 1981 s. 152-254
- ⁹ Por.: J. Woroniecki: Katolicka etyka wychowawcza, op.cit., s. 62-63
- ¹⁰ Tamże, s. 65
- ¹¹ T. Brentano: O źródle poznania moralnego. Warszawa 1989 s. 71
- ¹² M. Guyau: Zarys moralności bez powinności i sankcji. Warszawa 1910
- ¹³ Por. S. Krawcewicz: Kształcenie ustawiczne nauczycieli. Warszawa 1976
- ¹⁴ Zagadnienia modelu nauczyciela szczegółowo analizuje M. Sawicki. W: Metodologiczne podstawy opracowywania modeli nauczycieli przedmiotów matematyczno-przyrodniczych. Warszawa 1977
- ¹⁵ Por.: Z. Wiatrowski: Nauczyciel Szkoły Zawodowej, Warszawa 1982 s. 142
- ¹⁶ Por. A. Kamiński: Pedagogika społeczna dla potrzeb pracowników socjalnych, Warszawa 1977 s. 33
- ¹⁷ J. Koziellecki: Koncepcje psychologiczne człowieka. Warszawa 1977 s. 11